

»Florsen»
Nils Fredin

hans hustru
Elisabet Olofsdotter

ock

SVENSKA LANDSMÅL OCK SVENSKT FOLKLIV. B. 29.
ARCHIVES DES TRADITIONS POPULAIRES SUÉDOISES. B. 29.

GOTLANDSTONER

UPPTECKNADE

AV

AUG. FREDIN

STOCKHOLM 1909—1932

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

311999

Redaktionens förord.

Första upphovet till den publikation av gotländska melodier, som nu föreligger avslutad, går så långt tillbaka i tiden som till 1893. Vid årets akademiska sommarkurser gjorde jag bekantskap med folkskolläraren Aug. Fredin. Sedan jag efter hand fått en föreställning såväl om hans musikaliska begåvning ock den rikedom av på fäderneön gängse melodier, han satt inne med, som hans personliga redbarhet, uppgjorde vi planer rörande uppteckning av Gotlandsmelodier ock publikation i landsmålstidskriften. Enligt denna plan skulle upptecknas alla melodier, som kunde med någon rätt anses för gotländska, d. v. s. som bland den gotländska allmogen vore kända ock spelades eller veterligen hade spelats, med uteslutande blott av sådana som tydligen ginge tillbaka till modern konstmusik ock längs olika vägar sipprat ut på ön.

Melodierna skulle nedskrivas så, som upptecknaren hört dem spelas, utan några som helst korrigeringar eller broderier. Tyvärr är det gängse notsystemet ett mycket dåligt instrument, det kan endast angiva de allra grövsta konturerna av en på fiol spelad melodi. Det motsvaras i fråga om taltäxt av det vanliga alfabetet, ock det finns på musikens område ingen som helst motsvarighet till den noggrannhet (visserligen även den blott approximativ), med vilken t. ex. det svenska landsmålsalfabetets några hundratal tecken ock teckenkombinationer omfattande resurser kunna återge en taltäxt. De oändliga möjligheter till lokal eller personlig variation eller individualisering, som fiolen (liksom rösten) bjuder den exekverande tonkonstnären — fiolens ock strängarnas egenskaper oberäknade — genom olika stämning, finger- ock stråkföring, i fråga om tidsindelning, tonhöjd, tonfärg ock annat — om allt detta säger oss notskriften ingenting. Även om man kompletterade den vanliga notskriften med bitecken för återgivande av mindre intervaller än halvtoner — vilket naturligtvis låte sig göra — så vore därmed föga vunnet.

Något vetenskapligt tillfredsställande ock i praktiken någorlunda lätthanterlig metod att ordna en större melodisamling, är ännu icke given. För att i någon mån underlätta finnandet av den melodi, som sökes, ha vi tillgripit den enkla utvägen att inom varje större grupp ordna melodierna efter noternas tidsvalör. Gäller det t. ex. polskor ($\frac{3}{4}$ takt), ställas — med bortseende från eventuell upptakt — först de melodier, vilkas första takt utgöres av en halv ock en

fjärdedel, därefter komma melodier med en halv ock två åttodelar, en halv, en åttodel ock två sättondelar o. s. v.; därefter komma melodier som börja med en fjärdedel o. s. v. — Visorna äro ordnade i grupper efter täxtinnehållet.

Tryckningen har tagit en i ock för sig orimligt lång tid, beroende på knappheten av de ekonomiska tillgångar, över vilka tidskriften förfogat i förhållande till höga tryckkostnader — ock beroende på att massor av andra bidrag tävlat om plats inom ett inskränkt område. Sådan samlingen nu föreligger, är den emellertid ett ståtligt monument över såväl gutarnas musikaliska begåvning som Fredins musikaliska intresse, kärlek till fäderneön ock energi.

Sedan under åren 1909—1926 av »Gotlandstoner» utgivits fyra häften: 1909: 4 = s. 1—128, 1912: 4 = s. 129—232, 1923: 3 = s. 273—368, 1926: 2 = s. 369—496, innehållande 494 melodier, väcktes, på initiativ av landshövding Roos vid 1931 års riksdag i båda kamrarna motioner om dels ett statsanslag å 5000 kr. till bekostande av tryckningen av återstående partier av samlingen, dels 2000 kr. som välförtjänt honorar åt samlaren. Motionen bifölls vid gemensam votering.

Inledning.

I.

Föreliggande samling av gotländsk folkmusik är av sam-laren upptecknad på Gotland, huvudsakligen under åren 1875—1896. De flästa styckena äro nedskrivna direkt efter före-sjungning ock förespelning av de i registret å s. xxxi ff. upp-räknade vissångarna eller -sångerskorna ock spelmännen. Ett mindre antal melodier äro hämtade ur gamla notmanuskript. Av dem finnes ett i Gotlands fornsal, där det har n:r 250 ock enligt påskrift tillhört J. N. Ahlström, Visby 1819. Ur detta manuskript ha hämtats n:r 221, 236, 237, 279, 281, 301, 316, 326, 368, 391, 392, 397, 439, 459, 461, 468, 476, 496, 505, 533, 609, 610, 616, 618, 621, 622, 624, 627, 628, 629, 631, 635, 637, 640, 643, 644, 646, 647, 649, 650, 655, 656, 662, 667, 668, 670, 671, 675, 713, 714, 717, 718, 723. Ett annat manuskript med utmärkt välskrivna noter fanns i överstelöjtnant C. L. Baum-gartens samling i Visby (nu i Gotlands fornsal?), ur detta ha hämtats n:r 249, 251, 283, 304, 341, 346, 356, 358, 362, 384, 386, 394, 396, 432, 435, 437, 453, 470, 478, 504, 539, 558. En tredje notbok, gammal ock illa medfaren, med många namn skrivna härs ock tvärs på pärnarna, tillhörde kyrkoherden J. N. Joneson i Fardhem. Dess senare öden äro för mig okända. Ur detta manuskript har jag hämtat n:r 222, 248, 262, 338, 357, 389. Av yngre datum var en fjärde notbok, tillhörig folk-skollärare S. P. Dalström i Hejde, ur denna ha melodierna n:r 216, 217, 260, 265, 295, 332, 347, 360, 379 hämtats. Hos honom fanns även en notbok från Hogrän, som bl. a. innehöll n:r 393, 495, 556, 620 ock 719. Även handlanden Aug. Ny-berg, Klintehamn, hade en samling valser i notskrift, ock ur denna finnas här upptagna n:r 430, 465, 551.

Huru många av dessa stycken som äro genuint gotländska, vågar jag ej avgöra, ej håller om något stycke i denna samling kan förut finnas upptecknat i andras.¹ Jag har dock försökt undvika att medtaga sådant, som jag visste förut vara upptecknat, t. ex. en mängd visor, som länge sjungits på Gotland, men som jag sett redan finnas i tryck. Ja t. o. m. rent gotländska visor, såsom »Allt under himlens fäste» m. fl., äro här ej upptagna just av nämnda skäl.

Mitt intresse för gotlänsk folkmusik härrör från min späda barndom, då jag dagligen hörde visor sjungas av min mor och gotländsk fiolmusik spelas av min far, »Florsen», som var känd för att ha varit Gotlands styvaste spelman i unga dagar, och av de många spelmanspojkar, som lärde hos honom. Snart hade både visor och musik vuxit in i mitt minne, så att jag vid 6—7 års ålder kunde sjunga de flästa av min mors visor och på fiol spela nästan alla min fars melodier. Det är också efter min far och mor som de flästa styckena i samlingen äro upptecknade. Mina föräldrar voro icke notkunniga, men båda hade ett mycket gott täxt- och musikminne. Jag kom därför på den tanken att uppteckna deras sällsynt stora förråd av folkmusik, och då jag fått plats som lärare i Linde blott en mil från fädernehemmet, besökte jag ofta föräldrarna och upptecknade omkring åren 1875 och 1876 till att börja med ett fämtiotal visor (melodi och täxt) efter min mor och ett sjuttio-tal melodier efter min far. Då lektor M. Klintberg fick ingivelsen att samla folkmelodier från Gotland, fick han av mig till låns de fiolmelodier, jag upptecknat efter min far, och en stor del av dem kommo att ingå i den genom lektor Klintbergs föranstaltande utgivna samlingen »Polskor och högtidsstycken från Gotland», som år 1880 utkom på J. Bagges förlag, Stockholm. Jag fortsatte emellertid att uppteckna alla melodier, som jag hört i hemmet, och korrigerade dem, då jag besökte mor och far. Vidare upptecknade jag även melodier efter andra personer, så att jag omkring 1890 hade tillsammans omkring 350 av våra bästa »bitar».

Då jag 1893 besökte sommarkurserna i Uppsala, blev jag ombedd att spela litet Gotlandsmusik vid utflykten till Sko-

¹) Jfr Denckers kommentar i slutet av samlingen.

kloster. Jag fick låna dr Ernst Bolins fiol ock spelade under färden för deltagarna. Någon omtalade för professor Lundell, att jag hade en samling folkmelodier upptecknade. Vi kommo till tals därom, varvid han bad mig sända upp en del av samlingen som prov. Jag vände mig ånyo till mina föräldrar, som först lärt mig melodier ock ord, ock var under hösten 1893 tillsammans med dem många dagar för uppteckningens skull. Det visade sig då, att ehuru de båda voro över 70 år, de ännu kommo ihåg ett par hundra melodier. Själv hade jag glömt en del värser i somliga visor, men min mor hade allt i minnet, liksom min far i fråga om dansmusiken. Jultiden 1893 sände jag 200 nummer till professor Lundell. Sedan han själv ock hans musikaliske rådgivare, dr Adolf Lindgren granskat ock godkänt dem, uppmanade han mig att fortsätta uppteckningen ock att uppteckna allt, även sådant som jag kunde anse vara av föga värde. Jag fick nu ett ansträngande arbete med att från folkets läppar ock spelmännens stråkar uppteckna låtar, som de föredrogo. Även försökte jag få tag i en ock annan gammal »notbok» för att se, vad de kunde innehålla av värde. Utom de förut sända överlämnade jag under år 1894 omkring 400 nummer till professor Lundell ock efter ett par år ytterligare ett hundratal, vadan hela samlingen nu uppgår till 727 nummer.

Sedan jag i början av 1900-talet fått plats på fastlandet, har jag ej upptecknat någon gotländsk folkmusik. (Däremot har jag i Småland ock Östergötland hopbragt en samling folkmusik på 285 nummer, som överlämnats till häradshövding Nils Anderssons samlingar.)

De allra flesta melodierna har jag, som nämnts, upptecknat efter mina föräldrar. Så som dessa jämte andra spelmän ock sångare sjungit ock spelat melodierna, så har jag nedskrivit dem på papperet, vad såväl melodier som text beträffar. Beträffande många av de upptecknade styckena, har jag hört tjogtals andra spelmän än min far spela dem ock därvid funnit, att min fars spelsätt trognast återgav originalmelodien, för så vitt man kunnat utleta den.

Jag har aktat mig för att modernisera de äkta gamla godbitarna. Nutidens finare spelmän, som spela »efter noter», lägga till ock ta ifrån allt efter tycke ock smak, skriva sedan

ofta upp styckena efter denna omarbetning, de förlora då sin karakter ock bliva oigenkännliga. Jag kanske även får omnämna, att min far lärt de flesta styckena i sin barndom av sin morbroder, Laugren, ock av kyrkoherden i Burs församling Laurin. Båda dessa män moderniserade icke de gamla styckena, utan sökte så noggrant som möjligt hålla dem i sin urgamla, ursprungliga form. Kyrkoherden var inom musikens område mera än en polskspelare. Jag behöver blott nämna hans namn: doktor Johan Filip Laurin i Burs. Hans söner Olof ock Karl spelade också mycket fiol. Utav dem fick min far lära sig många stycken, vilka alltid korrigerades på de många bondbrölloppen, där pastor Olof Laurin med liv ock lust spelade i sällskap med min far. Den andra brodern, Karl Laurin, är över hela Sverige bekant som kompositör av »Mitt liv är en våg» m. fl. sånger.

Att jag icke upptagit mer än en värs på så många visor, beror icke alltid på att det saknas flera, utan fastmera på att innehållet varit tvetydigt, ibland plump och grovt. För melodiernas skull har jag upptagit även täxten till sådana visor, som kunnat återgivas i tryck. Stundom kunna melodierna vara överraskande vackra, fast täxten ibland är mindre tilltalande.

II.

Beträffande **täxten**¹ till folkvisorna ock danslekarna får jag meddela följande.

Enligt av prof. Lundell uttalad önskan skulle jag uppteckna täxten så noga efter uttalet som möjligt. Jag har därutinnan varit så samvetsgrann, som jag kunnat, men formen ock kanske även innehållet i en del visor torde därpå blivit lidande. Ty språkformen blir efter de sjungandes uttal (i en del visor) varken rent svensk eller rent gutnisk, utan ett mellanting mellan båda, en sorts gutniserad svenska. När en gammal sjuttiårig eller åttiårig gotlänning ur folkets djupa led talar i obunden stil, begagnar han ännu vanligen

¹) Detta kapitel är utarbetat i samråd med lektor M. Klintberg ock fil. lic. H. Gustavson.

de äkta gamla ordformerna, men så fort han skall föredraga något i bunden stil, det må vara av vad slag som hälst, väljer han vanligen svenskan eller oftast en mellanform. De täxter, som ursprungligen diktats på svenska, bliva sålunda till en del gutniserade, varemot de täxter, vilka ursprungligen diktats på rent gutniskt mål, äro mindre utsatta för denna »moderna» gotländska ock vanligen bibehålla de ursprungliga formerna. Nu finns det i verkligheten icke många visor, som diktats på ren gotländska, oaktat många gotlänningar diktat visor; man har merendels föredragit att dikta dem på svenska, fast ej ren svenska, ty därtill har folket ej varit mäktigt. Dessa visor hava under tidernas lopp förändrats från svensk språkform till former mitt emellan svenska ock gammal gotländska. Jag vill här nedan styrka mitt påstående genom några typiska exempel för att visa, hur orden uttalas på de tre omtalade sätten:

Svenska	mellanform	gotländska
bjuda v.	bjäudä	bjaudä
ljus s.	jäus	jaus
njuter pres.	njäutar	njautar
trög adj.	tröigar	traugar
röda adj.	röä	raudä
huvud s.	hudä	haudä
öga s.	ögä, öigä	augä
köpt sup.	kyft	kaupt
gömma v.	göimä	gåimä
hör pres.	höirar	häirar
öste impf.	höiste	häiste
törs pres.	tröistar, tröstar	träistar
hett adj. n.	hitt	hatt
rött » »	rytt	ratt
rått » »	råt	rat
kött s.	kytt	kyt
fyra räkn.	föirä	fäirä
nu adv.	näu	nä
säga (säja) v.	sajā	sägä
mera adj.	mäirä	mair
strå s.	stra	strad
frun best.	fräun	fräui
bruden »	bräud'n	bräudi
mössan »	myss'n	myssu
flicka, -an, -or	fikkä, -än, -ar	päikä, päiku, -ar
mig (mäj) pron.	maj	mi

Svenska	mellanform	gotländska
dig (däj) pron.	daj	di
hon »	hun	ha
detta »	dättä	ittä
vi »	ve, väi	vör
vid prep.	vi	bi, bäi.

Förklaring av några svårare gotländska ord.

arr I, Ni, Er	päikå, päikar flicka -or
augå pl. ögon	päuken den onde
ban, pl. best. bani, barn, -en	ryg råg
böin 'byn', staden (Visby)	räkä räfsa
dorvä slå	saud brunn
dur dörr	sid sed
dåtli duktig(t)	sin, sinä sedan
däus dus, duskål	sivä sova
fyl föl	skummästare skolmästare
gråitlingä inv. i Grötlingbo s:n	slimbur slem, ond
gräuä, gräuü (gruva) spis	sork gosse
haudä, hudä huvud	spannesöl en dryck (ur ämbar?)
huksä komma ihåg	spundä äut utforska
höilä, hyla klaga, jämra	stråklingar ett slags plättar
jer I, Ni, Er	med sälspäck i
jetä äta	stydä stödja, staka, driva (med
kräunstang vevstake i vatten-	käpp)
såg	stäig tjog
kröilar kry	stäiv(ar) styv
kumpiskä dålig kvinna (skälls-	stäur stor
ord)	stäuä stuga
kunä, käunä hustru	sudar söder
käut säl	sväipå s. piska
lains, lais huru, huruledes	säising (sejsing) tågända
lugä lova	salvar själv
lätta låta; lätt låt!	soukal sjökarl
moi, moja mö	jägel segel
nasar näsa	tjägä s.?, jfr tjägä tigga
nasäkast snäsa, förebråelse	träkkä draga
nävagroït maträtt (ej got-	töiv tjuv
ländsk)	vi vill; vitt (däu) vill (du)
oik ök, dragare	väiskäs sannerligen (ve ske
oirå pl. öron	mig?)
ouä, ou, o, ourä vår, vårt, våra	äikonn ekorre.

De i täxten förekommande landsmålsbokstäverna beteckna:

ö: »tje»ljud, t. ex. čanä, čant tjäna, tjänte; föčanar förtjänar;
čokk tjock; čug tjugu; ču tjo.

g: »äng»-ljud, t. ex. rigg ring; ugg ung; läggä länge; fugg sjung.
f: »sje»-ljud, t. ex. falvar själv; fau sju; finéi geni; föman sjöman.

o: svenskt, »slutet» o-ljud (som i bo, bonde). Ljudet är sällsynt på Gotland, ock förekommer blott i sydligaste delen såsom motsvarighet till sv. o, annars blott i vissa ställningar (obetonade stavelser), t. ex. Jóhann Johan; järo äro; o vår (betonat ou, ouä). Av förbiseende har tecknet o kommit in felaktigt på några ställen i täxten (se rättelser!).

III.

Bland de många **danser**, som den gotländska befolkningen, både gammal ock ung, med liv ock lust övade under den tid, dansen ännu var populär hos den stora allmänheten, var **polskan** den mest omtyckta. Den var gotländingarnas hedersdans vid bröllop ock andra högtidliga tillfällen, den var deras huvuddans vid varjehanda andra glada samkväm, såsom vid »sletkalsgildar» (slätteröl); vid »ating», då man samlades för att hjälpa en släkting eller granne att täcka sitt ladugårdstak med den gotländska myragen; vid barndop, »bidningkalas» (bjudningskalas), lekstugor ock andra tillfällen. Varhälst man dansade, var polsken oumbärlig. Under den tidrymd, polsken var så populär, gick nästan all folklig tondiktning ut på att skapa vackra polskemelodier. Vad de gamla bondspelmännen, ja stundom även mera musiklärdade personer tänkte ock kände, gav sig under nämnda tid uttryck i dels glättiga, dels vemodfulla melodier, men nästan alltid i — polsketakt. De svårare mollpolskemelodierna begagnades visserligen även på sina håll att dansa efter, men då deras innehåll ock skönhet förlorade på att föredragas i så raskt ock hurtigt tempo, som denna livliga dans kräver, spelades de på många ställen icke till dans, utan endast »för att höra på». Durpolskemelodierna där emot utfördes mest till dans ock föredrogos med skarpt markerad rytm.

Dansen polska utfördes olika på olika ställen ock av olika åldrar, mest parvis, men rätt ofta av flera par tillsammans.

I den s. k. enkla polsken, som utfördes av ett par, höllo de dansande antingen varandra i händerna, stundom med

utsträckta, stundom med böjda armar, eller ock höllo de med en hand vardera varandra om livet, ock de andra händerna höllos tillsammans något upplyftade med böjda armar. Svängningen skedde på senare tid alltid åt höger (»dansä ret»). Men i äldre tider (i slutet av 1700-talet) svängdes vid reprisombyte även åt vänster (»dansä avutt»), under det man i båda fallen trippade på tårna eller fotens främre del (börjande med högra foten) i takt med polskemelodiernas åttondelar. Svängningen skedde runt om, oavbrutet på samma ställe, där man började dansen. Det dansande par, som icke kunde hålla sig på samma plats (mitt i stugan), där de begynt dansen, utan vacklade än hit, än dit, stundom upp till spegeln, stundom ned till dörren, blev av det övriga sällskapet alldeles utskrattat.

De äldre, makliga gubbarna, orkade stundom ej trippa¹ åttondelarna, utan markerade endast fjärdedelarna (»ga u dansä»); men det oaktat kunde de med detta danssätt »sno» i så stark fart, att även den mäst danslystna flicka, som av dem fördes, kunde få trippa sig belåten. Vid lekstugor ock mindre högtidliga tillfällen utbytte ofta gossarna (karlarna) under en ock annan takt trippandet mot stampande (med hela fotsulan ock klacken), ävenledes då markerande åttondelarna.

På en del ställen brukade även glada gossar, sedan de bjudit upp en flicka, fatta henne med högra armen om livet ock endast med denna arm »hålla fast» henne, under det hans vänstra arm var fri ock utstående. På detta sätt svängde de ganska vidlyftigt omkring under de två första takterna av reprisen, därvid endast markerande fjärdedelarna. Därefter fattade de även med de hittills fria händerna om varandras liv ock snurrade raskt om, men »trippade» då alltid åttondelarna. Jag tror, att detta sätt att dansa icke får betraktas såsom något särskilt slag av polska. För min del anser jag detta fria svängande de två första takterna endast såsom en förberedelse eller inledning till den egentliga polskan, som gjorde det lättare att komma på takten (»kumm pa takti»), såsom de brukade säga.

Enligt gamla personers berättelser ock förevisningar, där-

1) »Trippa i åttondels takt», d. v. s. man vrider sig på högra ock vänstra fotens främre delar ömsevis, i takt med polskans åttondelar.

ibland min farmor, som var född 1796 ock dog vid 84 års ålder, skulle man för hundra år sedan ock troligen ännu längre tillbaka i tiden, icke dansat polskan alldeles så, som jag här beskrivit, vilken beskrivning gäller för 1800-talet. Då markerades icke alla åttondelarna i takten, utan endast på första fjärdedelen trippades åttondelar, den första åttondelen med högra, den andra med vänstra foten (så som förut beskrivits); andra fjärdedelen markerades med högra foten, ock under det tredje fjärdedelen spelades i takten, hoppade man så att säga jämfota ett hopp med båda benen; samtidigt med detta hopp böjde man knäna mycket mera än i de två första fjärdedelarna av varje takt. Under hela tiden svängdes åt höger, så länge en repris speltes, men vid reprisombyte svängdes åt vänster med markering ock åtbörder på samma sätt, som då man dansade till vänster. Jag vill söka åskådliggöra, vad jag här sagt om de gamles sätt att dansa polska, genom att anföra de två första takterna av följande gamla polska med ord:

3/4 »Spel-mannen spe - lar, | al - la ska dan - sa | o. s. v.»

h. v. h. v.h. h. v. h. v.h.

Flera par kunde också tillsammans utföra denna dans (»dubbel polska»). Sedan ett par uppjudit ett, två eller tre par till gemensam dans, bildade alla tillsammans en ring, som hölls ihop genom att man bjöd armarna åt de närmast stående, varefter t. ex. »gossarna» sammanflätade sina händer med de mitt emot stående »flickornas». Sedan alla nu förvissat sig om att de hade riktigt säkert tag, snurrade hela klungan om i rask fart på samma sätt, som beskrivet är om den enkla polskan.

I »disciplinerat» lag dansade aldrig mer än ett par i sänder, ock alltid i bestämd tur ock ordning. På senare tider urartade även denna sed, så att man kunde få se hela golvet fullt av dansande par, som samtidigt svängde dels parvis, dels i klungor (enkla ock dubbla polskan), så långt utrymmet medgav. Under de gamla spelmännens dagar hände det aldrig. Man höll sträng ock faderlig uppsikt över att allt måtte ordentligen tillgå.

Denna folkdans, så enkel ock föga omväxlande, kunde dock, där den utfördes med behag, liv ock lust, te sig ganska imponerande, i synnerhet vid ett ståtligare bondbröllop. Där börjades alltid dansen med minst tre, stundom fyra officiella skyldighetsdanser, vilka voro polskor. Den första var »skaffarepolskan», då skaffarefar ock skaffaremor, skaffaredrängen ock skaffarepigan måste dansa (eller ock lega för sig). Den andra hette »ungmansdrängspolskan», då dansade ungmansdrängarna ock brudpigorna (marskalkarna ock tärnorna). Den tredje hette »brudpolskan», då brudgummen ock bruden, bruttebonden ock bruttöverskan dansade med varandra. Den fjärde officiella polskan, som å vissa orter spelades, hette »kunämädrus» polska. Då skulle »kunämädrus» (den närmaste ock mäst ansedda kvinnliga släktingen i huset) dansa med närmaste ock mäst ansedda manliga släktingen i brudehuset. Huru det tillgick vid dessa danser, skildras av C. J. Bergman i »Gotländska skildringar och minnen» å s. 258—260 under rubriken »bondbröllop», i A. Th. Snöboms »Gotlands land och folk» å s. 339, 340 samt utförligast hos N. Lithberg i *Fataburen* 1911, s. 153 ff.

Om gotländska polskans ålder kan jag icke bestämt upplysa. Vid flera tillfällen alltifrån barnaår hörde jag av framstående personer, att den har dansats här på ön ungefär tvåhundra år. Min nyss omnämnda farmor omtalade flera gånger för mig, att hennes farmor hade sjungit polskor ock dansat för henne. Dessa polskor hade hon åter i sin ordning lärt av sina föräldrar ock så vidare. Men hur långt tillbaka i tiden de spelats ock dansats här, kan jag ej bestämt säga. Visserligen påstod en gubbe i Hablingbo, att åtskilliga polskor, som han spelade, voro minst 250 år, men huruvida detta påstående äger grund, vill jag ej avgöra.

Angående polskans förekomst kan jag däremot bestämt säga, att den varit allmän överallt på ön, ifrån Fårö till Hoburgen, från Östergarn till Västergarn. Många bevis finnas härpå. Ett säkert sådant är, att det finnes kända polskspelare ock polskekompositörer från alla delar av Gotland.

Hamborskan är en dans som på Gotland varit känd »litet varstans». Den spelades i min barndom någon gång »på enskild begäran», då ett ock annat par svängde om med

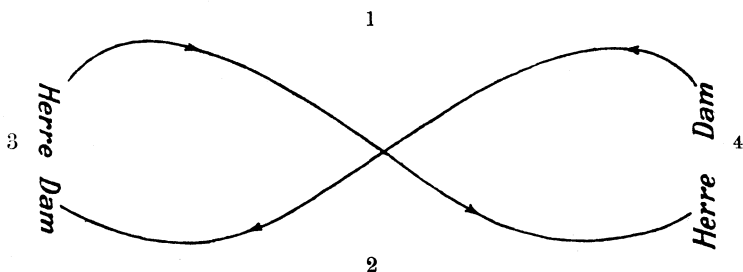
varandra, under det hela det övriga sällskapet såg på. Enligt äldre personers berättelser har den aldrig dansats allmänt, utan endast av några få. Många hamborskemelodier förekomma ej håller, vilket i sin mån torde visa, att »hamborska» aldrig varit någon allmänt omtyckt dans. Spelmän, som kunde spela ett 60-tal polskor ock ett 50-tal valser, kunde vanligen blott två eller tre »hamborskor». Somliga kunde blott en. »Hamborskan» har ej håller så hög ålder på Gotland som polskan. Enligt vad jag hört omtalas, hade den gotländska ungdomen lärt sig dansa den i början av 1800-talet av sjömän, som lågo i hamnarna här ock var på ön. Varifrån dessa sjömän voro, har jag ej fått upplysning om. Kanske dansen ursprungligen kommit från Hamburg (»Hamburgska»?). Melodien gick i $\frac{3}{4}$ takt ock spelades i långsamt valstempo med mycket stark markering på första fjärdedelen i varje takt.

Den utfördes sålunda: Varje par höll varandra om livet ock snurrade ett »slag» (= cirkel) omkring för varje takt, under det de småningom gjorde en stor rundel runtkring hela danslokalen liksom i valsen. Första fjärdedelen i takten markerades med vänstra fotens främre del, andra fjärdedelen med samma fots hæl, under det man samtidigt svängde sig ett halvt slag åt vänster; tredje fjärdedelen markerades med hela högra foten, varvid man fullbordade andra hälften av »slaget» (cirkeln).

Om dansen **Allemande** känner varken jag eller de gamla, med vilka jag talat därom, någonting. De allemandemelodier, jag upptecknat, har jag aldrig hört spelas av någon, utan jag hittade på dem under nämnda rubrik i en gammal »dansbok» i Gotlands fornsal, vari dock ej förekom någon beskrivning av dansen.

Gotlandskadriljen dansades i min barndom ock ungdom huvudsakligen på nedan angivna sätt.

Innan jag beskriver själva utförandet av dansen, anser jag mig böra säga något om melodierna till kadriljen. Dessa gå i $\frac{2}{4}$ takt, ock en kadriljmelodi består av 4 repriser med åtta takter i varje repris. Denna kontradans hade både med avseende på melodi ock dans fäm turer. En melodi med sina

Exempel på hur »skälet» utfördes av en dam på sidan 3 mot sin motdansande herre (visavi) på sidan 4. Damen på sidan 4 gör samtidigt detsamma mot sin visavi på sidan 3. Damerna gå förbi varandra till vänster, då de mötas mitt på golvet.

nyss nämnda 4 repriserna spelades för varje olika tur på följande sätt: De fyra repriserna spelades två gånger efter varandra. Så började man åter spela första repriserna, men blott en gång, under det »skäl» gjordes (»ga i skel»). Detta liksom figureringen under spelningen av tredje ock fjärde repriserna utfördes av de motsatta dansande paren å 3:e ock 4:e sidorna av rummet (se bilden). Så spelades vidare andra repriserna åter två gånger, då gå de dansande paren å de motsatta sidorna emot varandra (sidorna 3 ock 4, under det andra repriserna spelas första gången, ock sidorna 1 ock 2, då den spelas andra gång). Så spelas tredje ock fjärde repriserna, under det de dansande paren figurera å sidorna 1 ock 2. Slutligen spelas åter första repriserna en gång, då skola de dansande å sidorna 1 ock 2, som nu figurerat under tredje ock fjärde reprisernas spelande, »ga i skel», liksom de förut nämnda paren å motstående sidor gjort. Ock därmed slutar kadriljen, då melodien spelas i förening med dans.

Nu något om utförandet av själva dansen kadrilj.

Uppställning parvis, härre till vänster ock dam till höger, lika många par å de motsatta sidorna av rummet. Mitt emot varje par skulle på andra sidan stå ett motdansarepar (visavi).

Första turen. Då första kadriljmelodiens första repris spelas första gången, fatta alla dansande varandra i hand ock bilda en ring (allians), gående åt höger i takt med melodins fjärdedelar till reprisens slut. Så vänder man åt vänster,

under det första reprisen spelas andra gången. Vid reprisens slut är man på samma plats, där man utgick. Då andra reprisen spelas första gången, gå de par, som befinna sig på sidorna 3 ock 4, mot varandra, hållande parvis varandra i hand ock mötas på golvet mitt, där buga sig paren å ömse sidor mot varandra, göra helt om, »byta om händer» ock marschera efter melodien fjärdedelar till sin plats, där de vid reprisens slut intaga samma ställning som vid reprisens början. Eller ock gå paren efter bugningen baklänges till sina platser efter musikens fjärdedelar. Jag har sett båda sätten, utan att det gjorts anmärkning därpå. Då andra reprisen spelas andra gång, gå paren, som stå vid sidorna 1 ock 2, mot varandra ock förfara på samma sätt, som nämnts om paren å sidorna 3 ock 4. Då tredje reprisen spelas första gången, börja paren å sidorna 3 ock 4 figurera (»trippå») mot varandra (sina visavier) efter musikens åttondelar, men flytta sig småningom trippande framåt förbi varandra (åt vänster), så att de vid reprisens slut befinna sig på sina motdansares plats. Då tredje reprisen spelas andra gången, figurera samma par å sidorna 3 ock 4 på likadant sätt, som då tredje reprisen spelades första gången, dock ej längre än att de innan reprisens slut hinna göra en sväng med sina moatjéer på sina uppställningsplatser. Då fjärde reprisen spelas både första ock andra gång, figurera samma dansande par å sidorna 3 ock 4 på enahanda sätt som under spelandet av tredje reprisen. Nu följer det s. k. »skälet» (»ga i skel»). Då spelas första reprisen av samma kadriljmelodi blott en gång. Samma dansande par, som figurerat i tredje ock fjärde repriserna, skall nu utföra »skälet» (»ga i skel»), d. v. s. paren å sidorna 3 ock 4. Varje häre bugar sig mot sin dam ock för henne artigt åt hennes manliga motdansare. På golvet mitt mötas damerna ock gå till vänster om varandra efter musikens fjärdedelar till sin manliga visavi, som artigt svänger kring med henne. Damernas vandring, då de »ga i skel», bildar en figur lik en 8. (Se bilden.)

Nu börjar dansen för dem, som stå på sidorna 1 ock 2. Då spelas andra reprisen av första turens melodi. Då reprisen spelas första gång, gå motdansarna på sidorna 1 ock 2 mot varandra ock buga sig m. m., alldeles på samma sätt som beskrivits om de dansande på sidorna 3 ock 4. De motdan-

sande paren å sidorna 3 ock 4 få upprepa nyss omnämnda rörelse, då andra reprisen spelas om. Under det nu tredje reprisen spelas två gånger, ock fjärde reprisen likaledes två gånger, utföra de dansande paren å motsidorna 1 ock 2 precis likadana figurer ock trippningar, som beskrivet är om motdansarna å sidorna 3 ock 4, då tredje ock fjärde repriserna spelades för dem. Så kommer slutligen »skälet» även för de dansande å sidorna 1 ock 2, under det att första reprisen av första turen ännu spelas en gång. De dansande gå tillväga alldeles på samma sätt, som beskrivet är här ovan om »skälgåendet» för de dansande å sidorna 3 ock 4. Ock då är äntligen första turen av kadriljen slut.

Andra turen. Uppställning: man bildar två koncentriskiska ringar, herrarna utanför ock damerna innanför. Vid första reprisens spelning första gången figurerar varje härre mot sin egen dam (de klappa ibland även med händerna mot varandra i takt med musikens fjärdedelar), ock vid de två sista takterna av reprisen gör varje par en »svängom» med varandra. Då första reprisen spelas andra gång, upprepa de dansande samma figurering, klappning ock »svängom» som vid första spelningen av reprisen. Under det andra, tredje ock fjärde repriserna spelas två gånger vardera, dansas alldeles lika som beskrivits om dansen under nämnda repriser i första turen. Även »skälet» skall utföras likadant som i första turen.

Tredje turen. Uppställning: alla damerna taga varandra i hand ock bilda en ring innanför herrarna. Då första reprisen spelas första gången, dansar damernas ring åt vänster, ock då den upprepas andra gång, vända de åter till höger ock äro vid reprisens slut åter vid sina herrar. Under hela den tiden stå herrarna på sina platser ock klappa i händerna i takt med musikens fjärdedelar. Sedan dansas alldeles lika med första turen under de tre sista repriserna, ock även »skälet» får ej glömmas.

Fjärde turen. Uppställning: Alla herrar bilda en inre ring, medan damerna bilda en yttre. Herrarna taga varandra i hand, vända ansiktet mot damerna ock dansa åt vänster, under det första reprisen av fjärde turen spelas, ock vända åter tillbaka åt höger, då reprisen spelas andra gången. Under tiden stå damerna i yttre ringen ock klappa med händerna i

takt med musikens fjärdedelar. Under andra, tredje ock fjärde repriserna jämte »skälet» dansas alldeles lika som angivits vid beskrivningen av första turen.

Fämte turen. Uppställning som i första turen. Första reprisen: Stor rond av alla dansande par, alldeles lika med första turen. Så ock med dansen under de följande repriserna. Således äro första ock fämte turen alldeles lika i avseende på dansen.

Gotlandskadriljen hade också så kallade efterdanser, vilka följde omedelbart efter kadriljens fämte tur.

Monfarino (»mångfadri» i gotländsk förvrängning).

Uppställning som i kadriljens första tur. Så fort musiken börjar, göres höger om, ock alla dansande marschera parvis arm i arm till första reprisens slut. Då reprisen spelas andra gången, göres helt om, ock vid slutet av reprisen äro alla på sin rätta plats. Då andra reprisen spelas, figurerar varje härre mot sin egen dam under de fyra första takterna; men under återstående del av reprisen gör varje par ett lustigt »svängom». Därefter bugar sig varje härre för sin dam ock överlämnar henne åt sin närmaste meddansande härre åt höger, men mottager omedelbart därefter sin dansbroders dam från vänster. Ock nu börjar åter marschen efter första reprisens toner på samma sätt, som ovan anförts. I andra reprisen har man figurering ock utbyte av damer som förut. Ock så får spelmannen spela om ock om igän de två repriserna, tils varje härre fått igän sin dam.

La chasse (»assiass» i gotländsk förvrängning). Uppställning som i kadriljens första tur. Så fort musiken börjar, göres höger om, ock de dansande marschera parvis arm i arm till reprisens slut liksom i monfarino. Då första reprisen spelas andra gången, vända paren om, ock vid reprisens slut är varje par åter på sin utgångspunkt. Under andra reprisen, som blott består av fyra takter, taga damerna två steg inåt mot varandra (bildande således en inre ring), varje steg i takt med musikens fjärdedelar, ock klappa sedan med händerna mot varandra i takt med musikens åttondelar. Därefter göra de helt om, taga de två stegen tillbaka ock klappa

sedan händer åt sina herrar, vilka likaledes klappa händer. Den lilla repriserna upprepas. Nu är det herrarna som taga de två stegen inåt mot varandra, klappa med händerna, göra heit om, taga de två stegen tillbaka ock klappa händer mot sina damer, som också klappa händer. I tredje repriserna figurera damerna å långsidan 1 mot herrarna å långsidan 2, under det repriserna spelas två gånger. Nu spelas åter första ock andra repriserna två gånger var, det marscheras ock klappas på samma vis som första gången. Men då tredje repriserna nu åter spelas, figurera herrarna å långsidan 1 mot damerna å långsidan 2. Så åter marsch ock klappning under första ock andra repriserna. I tredje repriserna figurera nu damerna å bredsida 3 mot herrarna å bredsida 4. Så åter marsch ock klappning samt under tredje repriserna figurering av herrarna å bredsida 3 mot damerna å bredsida 4.

Sedan musikaliska ock bildade män fått tycke för polskor, började även de att på fiol utföra, ja även att komponera sådana. Deras polskor både i dur ock moll äro mycket melodiosa, men efter hand komponerades av dem så svåra polskor, att knappt någon annan än den som äger virtuositet kan utföra dem, åtminstone korrekt. En del av dem måste delvis spelas i halv applikatur, en annan del i hel applikatur, d. v. s. i andra ock tredje läget. Kasta t. ex. en blick på de Laurinska polskorna, som finnas intagna i denna samling, ock man torde då finna, att jag ej överdriver.

Det var i slutet av 1700- ock första hälften av 1800-talet, då polskan hade sin storhetstid på Gotland, som herrarna Romin, Herlitz, Kinberg m. fl. i Visby ock Laurinarna, far ock son, i Burs ock Dalhem m. fl. uppdrovo det tekniska i polkspelet mycket högt, kanske alltför högt för att vara folkmusik. Men folkmusikens vänner ock vanliga enkla utövare därav hava dem att tacka för mycket. Då allmogespelmän fingo höra dessa herrar någon gång spela de gamla kända melodierna med »svung», färdighet, precision ock fin nyanseering, kunde de i början knappt känna igen sina kära låtar. Men efterhand kom det mästerliga utförandet att fastna i minnet: man började så småningom söka imitera de stora

polskespelarna, ock de mera framstående spelmännen lyckades därtinnan ganska bra.

Ja, mången bondspelman har ofta hos dessa herrar »stor-spelare» både i »stan» ock på land varit en osynlig lärjunge. Då han t. ex. gick utanför rådman Herlitz' eller konsul Kinbergs bostad i Visby eller utanför prästhusen i Burs eller Dalhem en sommarafton ock för öppet fönster fick höra den ena polskan efter den andra så välljudande ock mästerligt utföras, stod spelmannen med vidöppen mun ock lyssnade med båda öronen. Då han kom hem, tog han ner sin fäjl ock försökte, så gott han kunde minnas, spela de hörda polskorna på samma sätt. Detta hade en hälsosam invärkan på utförandet.

Vid bondbröllop, där fiolspelande präster eller andra lärda musikpersoner voro närvarande, gävo de de läraktigaste spelmännen många goda råd ock vinkar om ett gott utförande av styckena. Åtskilliga av prästmännen höllo sig ej för goda att spela tillsammans med spelmännen vid bröllop ock andra högtider. Så gjorde t. ex. Dedekind i Garda, Söderströmmarna, far ock son, i Rone, Lutteman i Stenkyrka, Sundahl i Gothem, för att ej tala om den berömde prästmannen, fiolvirtuosen pastor Ole Laurin i Burs, sedermera komminister i Dalhem, som i sällskap med den bekante »Florsen» ock klockaren Laugren i Burs kunde i bröllopslag sitta med sin violoncell ock ackompanjera de nämnda två spelmännen timme efter timme tjojtals dansstycken, tils prästrocken »blai hail graar av stöiv» (blev helt grå av damm).

Fiolspelet lärdes i äldre tider efter gehör, d. v. s. utan noter. Med sonen till en spelman gjordes de första förövingarna redan vid 3 å 4 års ålder. Gossen fick då stå vid faderns knä ock sköta stråkföringen (»stråktagen») till någon då redan känd melodi, under det fadern sakta vred fiolen, så att stråken ögonblickligen kunde beröra den rätta strängen.

Styva bondspelmän kunde ibland ha flera lärjungar, stundom 5, 6 på en gång. De fingo först undergå prov med att lära sig stämma fiolen. Gick detta någorlunda bra, hade de ju öra eller gehör, ock det var huvudsaken. Ock så började undervisningen. De skulle noga se på, hur storspelmannen gjorde. Man började med ett enkelt, bekant stycke. Nu skulle lär-

jungarna precis lära sig hålla fiol, stråke, fingrar ock arm såsom mästaren. En liten bit — en å två takter — förespeltes av stycket gång efter annan, tils lärjungarna någorlunda kunde göra efter detta o. s. v.

En mycket anlitad storspelman fick sin repertoar oupphörligen förökad genom samvaron med andra spelmän vid bröllop ock andra gillan. De lärde då nya stycken av varandra. Stundom kunde detta ske genom föresjungning. Då t. ex. en musikalisk gesäll kom ut från »stan» (Visby) eller från själva Stockholm, sjöng han för spelmannen en ny melodi, ock spelmannen var ej sen att »ta fatt» på den nya låten. Vid de gotländska hamnarna inkommo ofta fartyg, som hade musikaliska personer bland besättningen. Dessa sjöngo eller spelade för de närboende spelmännen nya låtar, ock det stod ej länge på, förrän de begåvade kunde spela dem »utantill».

I äldre tider spelades ej »sekund» (andra stämman) till låtarna, utan alla spelmän, två eller flera i ett lag, utförde melodien. Det lät nog ej så illa, när alla spelade rent, men rysligt, när de hade olika uppfattning om renheten eller olika variationer av melodien.

Då en skicklig spelman spelade, kunde han understundom sekundera (ackompanjera) sig själv genom att stämma om fiolen till så kallad »förstämning», varigenom han kunde få flera toner att ljuda på en gång, ja, hela ackorder till melodien. Många dylika förstämnda stycken finnas upptecknade i denna samling i olika tonarter ock med olika stämningar. Längre fram började man dock med sekund, som i sin första början blott bestod av ett par toner: melodiens grundton ock kvinten till densamma i närmast lägre oktav, vilka toner ömsevis skulle anpassas till alla de många tonlöpningarna i melodien. En sådan sekundering kallades »ståitä» (stöta).

Snart började dock riktiga sekunder utskrivras av musik-kunniga personer. Dessa sekunder inlärdes av gehörsspelmännen utantill liksom melodien. Dock finnas sekunder »upp-lagda» (uttänkta) av skickliga gehörsspelmän, vilka sekunder stämma mycket väl till den motsvarande melodien. För att stärka ljudet i fiolen hade de gamla spelmännen stundom så kallade »understrängar» av metall inuti fiolen.

Föreställningen i den gamla folktron, att de skick-

ligaste spelmännens bästa melodier skulle leda sitt ursprung från andeväsen, av vilka de skulle ha lärt sig dessa melodier, har även varit utbredd på Gotland, såväl som på andra håll, dock ej i så hög grad.

Vi gotlänningar ha ej några insjöar eller nämnvärda rinnande vattendrag (»strömmar»), därför ha vi aldrig haft någon »strömkarl», någon »näck» (i denna betydelse). Men vi äro omgivna av svallande havsvågor, ock därför ha vi haft en havsfru. Ock vi ha, eller rättare vi ha haft gott om fagra ängar, därför ha vi i folktron haft gott om älvor (gotl. »di sma undar jårdi»). Av näcken ha således ej våra spelmän lärt, men väl av havsfrun, denna fagra men farliga sirén, som sjungit för de vackraste ock skickligaste spelmän för att locka dem till sig. Att hon lockade unga karlar till sig ock ibland lyckades, framgår av andra värser i den bekanta gotlandsvisan »Allt under himmelens fäste». Den lyder: »Min vän, som från mig har farit, visst havsfrun fått till man. En annan haver mig tagit, ock sorgen heter han».

I större omfattning än av havsfrun skulle våra gamla spelmän ha lärt sina bästa låtar av älvorna. I min barndom hörde jag mycket talas om »älvstrik» (musikstycke med älva reprisser), som skulle vara lärt av älvorna. Den spelman, som lärt »älvstrik», kunde spela de tio första repriserna utan fara. Alla som hörde dessa, blevo underbart berörda ock förtjusta. Men vågade han sig in på den älfte reprisen, begynte det farliga. Spelmannen kunde då lägga fiolen ifrån sig; den spelade då av sig själv, ock spelmannen kunde själv deltaga i dansen. De som dansade efter den reprisen, kunde ej stanna, utan måste fortsätta, tils någon utifrån kommande person avlöste de dansande genom att skära av fiolens alla strängar. Då kunde den dansande skaran vara så medtagen, att blodet strömmade ut ur både mun ock näsa.

Då jag yttrade en invändning mot de gamla, som berättade sådana historier för mig, att räkneordet »älva» ej har sammanhang med »älva, älvor» (de små under jorden), så svarade de mig, att varje grupp av älvor, som dansa på en äng, äro till antalet älva, ock så länge ej spelmannen spelat så många reprisser, som deras antal är i gruppen, så kunna de ej göra någon skada. För att liksom bevisa, att älvorna i

varje samling äro älva stycken, sjöng en gammal gumma för mig en visa om en härtig Magnus, som höll på att bli »älvtagen», men höll älvorna uppe med samtal hela natten, tills hanen gol ock morgonen grydde. Vårsen lydde så: »Om ej min lycka varit så god, att hanen slagit ut sina vingar, så hade jag fått sova i bärget blå, ibland de älva bärgakvinnor». Så var folktron om älvor ock »älvstriks» ännu i min barndom på Gotland.

IV.

Den folkfäst, där musiken ock dansen spelade största rollen, var — som redan antytts — det sirliga ock omständliga gammaldags **bondbröllopet**. Vilken betydande person spelmannen var vid ett sådant, ock hur mycket han där hade att utföra, framgår av nedanstående skildring, hämtad ur en uppsats av märket M. K. (Mathias Klintberg) i Ny Illustrerad Tidning år 1885, n:r 52, en skildring som just anknyter till »Florsens» person.

»Voro spelmännen i allmänhet oumbärliga vid fästliga tillställningar, så var det i all synnerhet fallet vid bröllop, ty då fick ej musiken fattas — spelman skulle man ha. Han skulle vara bland de första på platsen, han skulle »spela in» bruttbonden, prästen ock andra förnämiteter, efter hand som de anlände. Han gick dem till mötes ut på gården, ock sedan hälsningen var gjord, spelade han upp ett lämpligt stycke ock tågade därpå, vänd mot hedersgästen, baklänges tillbaka till brudhuset, där »skaffaren» väntade med snaps ock tilltugg.

När man var redo att fara till kyrkan, steg spelmannen till häst, ock ridande i första ledet bredvid en annan ryttare, som skötte hans tyglar, spelade han upp en melodi, ock så bar det av under klingande spel med fröjd ock gamman. Ju närmare man nalkades målet, desto mer smälte denna musik tillsammans med »kimningen» från kyrktornet, ock de båda tillhoppa åstadkommo i sanning en underbar effekt, som måste höras för att kunna fattas. Skulle det vara riktigt ståtligt, så bestod man sig med tre spelmän, en blåste klarinett, en spelade fiol ock en »sekunderade». När bröllopsskaran sedan

under tonerna av brudmarschen tågat in i kyrkan ock där-
efter, alltjämt under musik, återvänt till bröllopsgården, där
middagen väntade, fick spelmannen liksom de övriga gästerna
matro, till dess steken skulle bäras in. Då måste han dra
till med ett »staikstrik», under det skaffarfolket i livlig takt
trippade behändigt omkring med stekfaten. Vidare skulle
han utföra musik till tack för det sammanskott, som enligt
gammalt bruk vid middagsbordet gjordes för hans räkning.
Det var för honom ett högtidligt ögonblick. För sin person
skulle han tacka för gåvan, men därmed var det icke nog.
Det var också konsten, hans konst, som man hedrat ock be-
lönat, ock detta blev här huvudsaken. Den bästa, den vack-
raste melodien, som han lärt eller möjligen själv diktat,
skulle nu klinga, ock det så, som den endast klingade vid
ett dylikt tillfälle, då alla åhörarna voro idel öra. I lätta,
raska tag for stråken fram ock åter, ock fingrar, som styvnat
ock hårdnat vid plojen ock spaden, fogade sig med lätthet
i de rörelser, som drillarna påkallade, under det »i hans min,
i hans skick, i allt» lyste fram hela den fond av godmodighet,
tacksamhet ock konstnärlighet, varav han var mäktig.

När sedan om kvällen dansen skulle börja, spelades all-
tid först upp en polska, det var den officiella dansen. I den
skulle brudparet ock alla officianter parvis i tur delta.
Var spelmannen en bland de mera framstående, hade han en
rätt ansenlig repertoar att bjuda på: ett fämtiotal polskor ock
därtill åtskilliga valser, kadriljer etc. hörde ej till ovanlig-
heten, ock ibland dessa hade han gärna en polska, som han
själv »lägt upp». Ock när bröllopet var slut, skulle spelmannen
följa brudparet under musik. Var avståndet stort mellan
brudens ock brudgummens hem, måste han ofta rida flera mil
under oupphörligt kvintilerande. Många lustiga historier för-
täljas ännu om dylika färder.

Voro hästarna skygga ock ytterligare uppskrämde av
gevärsskotten, som ideligen smattrade längs vägkanterna, så
hände det ej sällan, att en mindre sadelfast spelman, som
kanske blivit något vinglig av den myckna välfägnaden, tum-
lade i diket. Detta inträffade t. ex. på 1860-talet i Klinte.
Men spelmannen, som var en »fiffig fyr», lät sig icke förtycka,
utan blåste från sitt »nedriga» läge repressen vackert till slut,

innan han gjorde min av att resa sig upp igän. Emellertid for, naturligtvis under ändlöst jubel, hela »brudstasen» vidare.»

Numera äro dessa fädrens gamla seder sedan länge nästan överallt bortlagda. Ett överdrivet fromhetsnit utträngde här liksom på många andra orter den forna glada, friska andan vid samkvämen. Visserligen voro de gamlas samkväm ofta förenade med dryckenskap ock råhet; men man borde väl icke hava bannlyst allt det goda ock oskyldiga, då man började beivra dryckenskapen ock råheten. Fiolen blev föremål för mycken ovilja. På 1870—80-talen kunde en del personer på Gotland icke fördraga att höra ljudet av en fiol, utan togo till flykten, även om man för tillfället icke spelade annat än psalmer. Många spelmän slog sönder sina fioler, emedan de trodde sig ej bliva saliga, om de hyste en sådan tingest vidare i sitt hus. Somliga spelmän, som ej voro så barnsliga, lade bort sin kära fiol med blödande jårta »för husfridens ock grannsämjans skull». En gammal lustig spelman, som de aldrig kunde få till sådant fromleri, bombarderades av sin »andliga» hälft så, att han bröt bort övre locket från fiolen, ock den »andliga» gumman begagnade därefter fiolen till »hynskåilå» (ho för hönsen att åta ur). Ingen yngling hade vidare lust att lära sig spela fiol, då de blevo så förskräckligt fördömda av husfolk ock sockenbor.

Samtidigt tystnade småningom också de förut så allmänt sjungna folkvisorna.

Men alla människor blevo icke »andliga», ock ungdomen ville roa sig, spela ock sjunga. Då kom dragspelet ock positivet, ock det slog an! Dragspelets öronskärande låt fick ersätta fiolens ljuva, mera melodiska toner, ock positivhalarens lidelsefulla visor ock musikfoster den gamla åkta svenska folkvisan. Ock »sårkar» tyckte, att »de gar mik letarå ti ler si spål pa drakspål ån pa fåiol», vilket nog är sanning.

Ock vilka melodier spelades på dessa »drakspål» eller »päiklukk»? Ingen enda av Gotlands gamla härliga polskor kunde ju på dessa ordentligt utföras. Ock jag skulle ej håller önska det. Blott några enkla, underhaltiga slagdångor i en ock samma skärande, entoniga art ock alltid i dur med alltid samma evigt enahanda, mot alla harmoniens grunder

stridande ackorder fick man överallt, med eller mot sin vilja, höra på alla vägar ock stigar.

Jag nämnde, att de vackra folkvisorna med sina än vemodiga ock milda, än glada ock livliga toner fått ge vika för positivhalarens underhaltiga foster. På marknader ock torgdagar (ock dessemellan i gårdarna) bjödo de ut sina alster till den allmänhet, som efter decenniernas folkupplysning borde hava haft bättre urskiljningsförmåga. »En splitterny järnvägsvisa» undanträngde »Liten Karin», en »mordvisa» ersatte »Till Österland», visan om »Lyckans stjärna» blev mera omtyckt än gotländingarnes egen visa »Allt under himmelens fäste», vilken knappast någon av folket under 50 års ålder hade hört. Dessa nya »visor» sjöngos om av »halaren» så många gånger, tils folket kunde melodien »äutenat», ock täxten fick man kontant betala. Vanligen ackompanjerades dessa »sångare» av ett gammalt ostämt positiv, ock ackompanjemanget är ungefär i samma stil som »piglockets». Positivvisorna ock deras efterföljare gå också alltid i dur, varför man nu nästan aldrig får höra någon mollmelodi från ungdomen.

På samma sätt som dragspelet utträngt fiolen ock positiv-alstren folkvisorna, så fick också koralen ock kyrkohymnerna i hemmen ge vika för frälsningsarméns ock Sankeys m. fl. sånger. Ock dock äro gotländingarna i själ ock hjärta ett musikaliskt folk. Ätminstone var den generation, som levde i min ungdom, det. Då fanns nästan i var ock varannan stuga en fiol, ock många blevo rätt skickliga att sköta den, fast de voro självlärda.

Kunde nu denna samling, då den i tryck utkommer, i någon mån bidraga att uppliva de nu levande gutarnas kärlek till de gamla, härliga melodier, deras förfäder diktat, spelat ock sjungit med så varmt intresse, ock den nu bortlagda fiolen ock folkvisan åter komma till heders bland vårt musikaliska gotländska folk — då hade i sanning gjorts en god gärning, som i kommande generationer länge skulle leva i tacksam ock välsignad hågkomst. På många andra orter har man bildat folkdansföreningar — varför icke även på Gotland?

Aug. Fredin.

Folkmusikens utövare

på Gotland under 1800-talet kunna grupperas i nedanstående tre avdelningar:

Grupp I: Musikidkande ståndspersoner, som jämte utövandet av konstmusik även för sitt höga nöje på ett idealiskt sätt föredrogo vår folkmusik, ock som därigenom direkt eller indirekt blevo lärare för spelmännen ock bevarare av den gotländska folkmusikens traditioner.

Bland sådana må nämnas: Laurin, senior ock junior, i Burs ock Dalhem; Romin, senior ock junior, i Visby ock Stockholm; konsul Kinberg, rådman Herlitz ock bankkamrer J. E. Ihre i Visby; kyrkoherde M. S. Kolmodin i Vall m. fl.

Grupp II: Mer eller mindre notkunniga spelmän, som spelade in- ock utländsk musik, men därjämte även gotländsk folkmusik.

De mäst namnkunniga bland dessa voro: läraren C. N. Carlsson i Lärbro; läraren L. N. Enderberg i Endre; fanjunkar Lindbom i Sanda; lantbrukaren Karl Odin, Kaupe i Fröjel; hemmansägaren Lars Lagergren, Likmide i Hemse; tullvaktmästaren Jakobsson på Östergarn; musikanten Ljungberg i Visby m. fl.

Grupp III: Vanliga gehörsspelmän.

Sådana voro t. ex. groddakarlarna i Fleringe, Medbom i Väte, Hedström i Gothem, Laugrenska släkten (farfar, far ock son — den sistnämnde dock även notkunnig) i Lau, Burs ock Alva, »Florsen» i Burs, Cedergrenarna (bröderna Nils ock Detlof) i Vänge, Andersson i Fide, Hammarlund i Öja, Pucks-son å Klintehamn, Albin, Ekese i Ardre, samt Ahlberg i Lojsta. De flästa här uppräknade återfinnas i registret.

Bland vissångare ock vissångerskor må nämnas: hemmansägaren Pettersson, Gudings i Eke, som tillika var klarinettblåsare, skepparen N. P. Ahlström, Klintehamn, ock hustru Elisabet Olofsdotter, Flors i Burs.

Nu levande spelmän (1927) anser jag mig ej behöva omnämna eller beskriva. Största delen, ja kanske alla ha på senaste årtiondena gjort sig kända vid spelmanstävlingarna, som gång efter annan hållits på ön från 1908, då den första spelmanstävlingen gick av stapel i Visby, till den senast hållna å Lojsta slott midsommaren 1926.

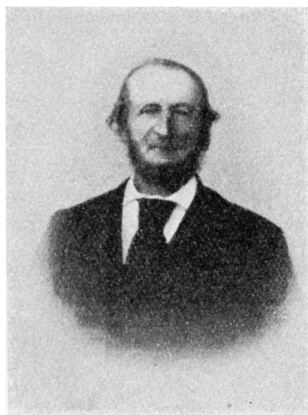
Förteckning över utövare av gotländsk folkmusik, som äro representerade i denna samling, jämte biografier över de mera betydande (siffrorna angiva de n:r, som vederbörande spelat eller komponerat).

Ahlberg, fiolist i Lojsta, var en riktigt gammaldags bondspelman. Jag hörde honom ofta spela, fast jag förut upptecknat samma stycken efter Florsen.

Ahlström, N. P., sjökapten, Klintehamn. 4, 11, 29, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 64, 70, 88, 89, 90, 95, 101, 106, 119, 123, 130, 131, 132, 133, 182, 407, 569.

Ahlberg.

Ahlström.

Alfvegren, spelman från Lau s:n. 626.

Algren, Selma, en piga från Burs, som kunde sjunga rätt bra. 30, 598, 605, 606.

Alin, snickare, Ronemyr. 489.

»**Apsen**», en komisk bonde i Burs. Hans rätta namn var Nils Persson från Apse gård. 204.

Bengtsson, snickare, Burs. 121.

Björkander, skomakare i Rone, kunde ej spela, men sjunga.
31, 603.

»**Blinde Hansen**», en gammal blind gubbe från Alskog, som kunde spela fiol ock själv »läggde upp» åtskilliga stycken; dog på 1850-talet. 382.

Boberg, L. P., skollärare i Etelhem, var fiolist. Död 1893. 422.

Boberg, en gammal gubbe i Burs. 568.

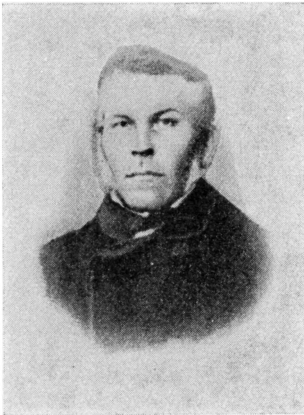
Bokström, Johan, handlande i Hemse under en lång tid, sedan handlande i Visby; förespelade för samlaren å dragspel. 576.

Brodén, postmästare ock lärare vid högre folkskolan i Klintehamn. 79, 148.

Brodén, fru, Klintehamn. 73, 125, 209.

Brodén, fröken, Klintehamn. 96, 129, 416.

Böndagen, en lustig båtsman i Burs. Båtsmansnamnet var Böndag. 169.

C. N. Carlsson.

Detlof Cedergren.

Carlsson, C. N., 1822—1885, skollärare i Lärbro, var en mycket musikaliskt begåvad man ock har komponerat åtskilliga valser m. m. 441.

Cederberg, smed i Hemse. 83.

Cedergren, handlande, Hemse, son till Nils C. 506, 507.

Cedergren, Nils ock **Detlof**, bröder.

Huru kär fiolen ännu på 1850-talet var för de unga på vissa trakter, kan man göra sig en föreställning om, då i en enda liten socken som Vänge med en befolkning av mellan 300 ock 400 personer icke mindre än 18 ynglingar samtidigt kunde spela fiol förutom en del medelålders män ock gubbar. Vid gillena behöfde man en tid icke anlita någon särskild spelman: man blott turade om med att spela. Ibland kunde det hända, att alla eller åtminstone största delen medtogo sina fioler ock spelade samtidigt. Ock då stod glädjen högt i tak.

De som i denna socken mäst utmärkte sig för sin spelkonst voro de två bröderna Nils ock Detlof Cedergren, födda å Bjerges gård i Vänge, den förre 1826 ock den senare 1835. I sin ungdom voro de mycket ute tillsammans i socknen ock trakten däromkring ock blevo slutligen ganska ansedda spelmän. Deras spel var lätt, behagligt ock rent som guld. Som medelålders män upphörde de dock med att offentligen uppträda, sedan de slagit sig på handel ock andra affärer. Men ibland hände det, att Detlof, som är här avbildad, tog fram sin fiol ock spelade av järtans lust. Båda bröderna hade ett mycket behagligt sätt. Vid dansgillen ock andra tillställningar kunde de icke allenast uppliva de närvarande med fiolen, utan även med sin viga mun, som genast var slagfärdig ock kvick att bemöta framkastade spørsmål.

Dalström, S. P., skollärare i Hejde, död 1925, var en god fiolist ock spelade den gamla gotländska dansmusiken mycket bra, men i »slutet sällskap». Efter honom har samlaren ej direkt upptecknat något, men väl ur en honom tillhörig, ovan nämnd notbok.

Dedekind, Jakob (1769—1860), prost ock kyrkoherde i Garda; riksdagsman 1828—30. Har även komponerat en polska. 319.

Didriksson, Anna, bondhustru vid Österlings i Stånga. 10, 13, 21.

Dillander, Henrik, sjöman från Alva, drunknad. Var i ungdomen fiolist, ock samlaren spelade i sällskap med honom vid ett par tillfällen. 467, 525, 545.

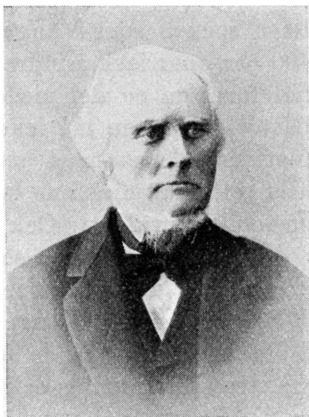
Dillander, Karolina, Alva. 22.

Enderberg, Karl, f. 1833 (broder till L. N. Enderberg), i Visby. 682.

Enderberg, L. N., f. 1824, skollärare i Endre. 215.

Engkvist, Valter, vaktmästareson,
Klintehamn. 479, 592, 600, 633.

»Florsen», vars rätta namn var Nils Mårtensson Fredin, var född den 30 nov. 1823 å gården Flors i Burs socken. På Gotland har varit brukligt att giva en bonde ett namn efter den gård, varifrån han är. Om t. ex. en bonde är från en gård, som heter Ammunde, så har bonden kallats Ammunden, en från Sixarve gård har kallats Sixarven, ock då nu spelmannen här i fråga var från Flors gård, kallades han merendels »Florsen». Utav de på 1890-talet le-

L. N. Enderberg.

vande spelmännen hade han »varit mäst med» ock »hållit längst ut». Han fick i sin späda barn- dom en liten barnfiol att roa sig med, ock det dröjde ej länge, innan han utan någons jälp fick fram rena toner ur densamma. Hans morbror, Olof Laugren den äldre, ock hans äldre kusin, Olof Laugren den yngre, kommo honom sedermera till jälp ock meddelade honom genom förespelning åtskilliga stycken ur deras repertoarer. Noter skulle han försöka lära, men »dä gikk intä». Han hade ej tålmod därmed, emedan han lärde sig ett stycke efter andras förespelning mycket fortare. I ungdomen kunde han ibland ganska korrekt återgiva ett stycke, som ej var alltför långt, sedan han blott hört det en gång spelas. I sin födelsesocken, där han ständigt bott på samma gård, fick han i ungdomen höra god ock fin musik av de båda prästerna Laurin, far ock son. Den senare spe- lade ofta med vid bondbröllopen tillsammans med »Florsen» ock Laugren d. y. Av pastor Laurin fick han lära sig bättre »stråktak», vilket kom honom väl till pass vid utförandet av de många ock besvärliga gotlandspolskorna. Han skulle säkert ha blivit en framstående förmåga inom fiolmusikens område, om han fått studera detta instrument efter alla konstens regler. Anlitad ock eftersökt som spelman var han också i all sin tid. Vid fina härrskapsbröllop ock härrskaps-

baler både i staden ock på landet (t. o. m. hos landshövdingen Horn i Visby), vid 3—400 bondbröllop, vid »bidningskallas» ock simpla lekstugor togs hans konst i anspråk, ock alla voro nöjda med honom. Ty han har aldrig, såsom så många andra spelmän gjort, »tagit öl för ärende». Man har aldrig sett honom berusad, men väl glad. Då han kunde få sköta fiolen i ett glatt sällskap, var han kanske den muntraste ock gladaste av hela sällskapet. Han var då »glad, som en spelman» skall vara. Utav tidens förfinade seder ock vanor var han alldeles oberörd, varföre han i umgänget i mångt ock mycket föreföll originell, kanske enligt åtskilligas omdöme — original, i god bemärkelse. Han hade bibehållit förfäders tänkesätt, talesätt ock rättframhet.

Många ock lustiga voro de historier, han hade att berätta från sina hundratals utflykter i de olika socknarna både i norra ock södra häradet på Gotland. De hade kanske varit värda ett särskilt kapitel.

En höst var Florsen ute ock spelade på bondbröllop fäm veckor å rad. Huru han kunde stå ut med så mycket nattvak, tycks vara obegripligt, men han ägde också förmågan att kunna sova (eller åtminstone blunda) ock spela samtidigt. Pastor O. Laurin, som väl kände alla stycken, »Florsen» spelade, berättade en gång, att »Florsen» värligen sov ibland, då han spelade, ock på framställd fråga, om han då ej spelade galet, sade han: »Inte på annat vis, än att han ibland spelade en repris 3—4 gånger ock en annan blott en gång.» Dansa ock spela kunde han också. Flickan slog en duk om ryggen på honom, ock så bar det av. Rida ock spela på en gång gjorde han som en hel karl. Det behövdes värligen skicklighet i detta avseende för en spelman att samtidigt, som han skulle spela fiol, sköta en bångstyrig häst i ett ridande brudfölje, där skott på skott skrämde upp den ystra fålen, på vilken spelmannen satt.

Genom sina många utflykter å bröllop, baler, lekstugor, kransgillen m. m. i en 60—70 års tid kom han i beröring med de flästa gotländska spelmän ock lärde av dem nya stycken. I sitt goda musikminne förvarade han den största delen av all den folkmusik, som spelats på Gotland under 1800-talet. Han dog i maj 1907, 84 år gammal (porträtt vid titelbladet).